

AZ ÉRZELEM A POLITIKÁBAN.

A politika mint barátságos és ellenséges érzület.

A POLITIKÁNAK legújabb teoretikusai az ellenséges viszonyt egyenest a politikum lényeges jegyvé emelik. *Carl Schmitt* arra az eredményre jut (*Der Begriff des Politischen*. 1932), hogy amint az etikumnak a jó és a rossz, az esztétikumnak a szép és a rút, az oekonomikumnak a hasznos és a káros az ismertetőjegye, akkép a politikumnak sajátságos, másból le nem származtatható főjegye, amelyre a politikai indítékok és cselekvések visszavezethetők, a *barát* és *ellenség* (*Freund und Feind*) viszonya, természetesen nem normatív értelemben, hanem a valóságban, a politikai élet tényeinek világában. Az ellenség politikai értelemben csakis a nyilvános ellenség, aki a közösség érdeke-s nem az egyéni érdek szempontjából áll a másikkal szemben. Ez a politikai ellenség a latin *hostis* s nem az *inimicus*, a magánellenség. *C. Schmitt* az evangéliumok szóhasználatára hivatkozik: «Szeressétek ellenségeiteket» (Máté 5, 44), latinul: «*Diligite inimicos vestros*» (a görögben ἐχθρούς) és nem: *diligite hostes vestros* (a görögben πολέμιους). Az evangélium tehát az embernek magánellenfeleire és nem a politikai értelemben vett ellenségekre céloz. Ezért a keresztények az evangélium szellemében is joggal küzdöttek a *hostes*: törökök, arabok, mongolok ellen. De ez nem jelenti azt, hogy a politikai ellenséget személyében kell gyűlölni. A szorosan vett politikai értelemben a magyarban az *ellenfél* a helyes szó, mert a politikusok nem egymás személyét, hanem elveit, az államélet berendezésére, a hatalom eloszlására stb. vonatkozó nézeteit és viselkedésmódját helytelenítik és támadják. Ha mégis mint személyek kerülnek egymással szembe, ami gyakran óhatatlan, akkor valóban ellenségek.

Schmitt szerint a köznyelv abban is megőrizte a politikumnak ellenség-barát-szerű, antagonisztikus jellegét, hogy minden taktikát és praktikát, intrikát és manipulációt, ravaszságot és fufangot «politiká»-nak szeret nevezni. Egyébként a legtöbb politikai fogalomban benne rejlik a polémikus, a valamit támadó, tagadó, megcáfoló értelem: *respublica*: a monarchia tagadása, *osztályuralom*: a nép többi részének kizárása, *demokrácia*: a kiváltságos osztály tagadása, *szuverénitás*: a főhatalom mással szemben, *jogállam*: a hatalmi állammal szemben, *diktatúra*: a nép befolyásának tagadása a kormányzatban stb.

A politikumnak mélyén rejlő ellenség-barát viszonyt legjobban igazolja, hogy mint *plurale tantum* jöhet létre valamiféle politika: csak akkor,

ha van egy párttal szemben egy másik párt, egy politikussal szemben egy másik politikus, egy nemzettel szemben egy másik nemzet. Valamely párt valamely nemzet igazában csak a másik pártra, nemzetre való tekintettel létezik a valóságban, azaz ha van külön, a másiktól elütő sajátossága és érdeke, ha ellentétben állanak egymással : másképp nem támad «politika». A politikát szervezett politikai egységek, pártok irányítják, ezek pedig szemben állanak egymással : a politikában tehát immanens módon benne van a barát és ellenség magatartása. Jellemző egy angol diplomata szava : a politikus a harcra jobban van beiskolázva, mint a katonára, mert a politikus egész életén át harcol, a katonára ellenben csak kivételesen. Innen van, hogy a ‚politikai‘ szót legtöbbször a ‚pártpolitikai‘ szó helyett használjuk, amelyben már eleve benne rejlik a barát-ellenfél ellentétes viszonyának jelentése. Ezért ha valamely kérdést a maga tárgyi tisztaságában, objektív mivoltában meg akarunk őrizni, akkor ‚depolitizáljuk‘, azaz a pártküzdelemből kiemeljük.

De a politikumnak ellenség-barát jellege nyilván már abból is következik (erre *Schmitt* nem utal), hogy a politikum a *hatalom* birtoklása körül forog, minden hatalom pedig bizonyos fokig erőszaknak, tehát ellenséges valaminek érezhető. Minden vallási, erkölcsi, faji, gazdasági vagy egyéb értékfelfogásbeli ellentét előbb-utóbb politikai ellentétté is átalakul, mert uralkodni, a maga értékelését másokra minél szélesebb körben kiterjeszteni, hatalmát rákényszeríteni iparkodik. De ezzel már az embereket a barátok és az ellenségek csoportjába tömöríti, asszociálja és disszociálja, azaz politikál. Mindig valami ellentét robbantja ki a politikát és sűriti az embereket politikai csoportokká, pártokká, amelyek aztán a hevesség különböző fokával küzdenek egymással.

Ez a küzdelem annak felismerésén alapul, vajjon ki barát s ki ellenség ? A politikai ösztön és gyakorlati gondolkodás elsősorban abban a képességben nyilvánul, hogy felismerjük, sokszor inkább megérezzük az ellenséget és a barátot. Az úgynevezett nagypolitikának is tetőpontja az a pillantás, amellyel az államférfi a látszólagos barátot mint ellenfelet ismeri fel. *Bismarck*nak csodálatosan kifejtett érzéke volt arra, hogy mindig helyesen érezte meg előre, ki lesz adott történeti pillanatban és helyzetben barátja és ellensége. Villámszerűen kiérezte az összes hatásokat, amelyek diplomáciai vagy politikai sakkhúzásaiból az ellenfél lelkében bekövetkeztek. 1868-ban már megmondotta *K. Schurz*-nak, hogy körülbelül két esztendő múlva *III. Napoleon* ürügyet fog keresni a küzdelemre, de az eredmény *Napoleon* bukása és Németország egyesítése lesz.

Vajjon igazában milyen egy államférfi politikai érzülete s világfelfogása, mekkora meggyőződésének őszintesége és ütőereje, ennek biztos mértékét kapjuk meg, ha szemügyre vesszük, hogy kik a barátai s kik az ellenségei, a szeretetnek micsoda fokával ragaszkodnak hozzá az előbbieket s a gyűlöletnek micsoda fokával támadják az utóbbiakat. *Széchényi*, a nagy gyakorlati lélekű, már 1846-ban éppoly jól látja, hogy a politika lényege a barátság és ellenséges érzület mozzanata, mint ahogy

ma C. Schmitt teoretikus szeme. «Nálunk — mondja — minden, még a politika is, jobbadán szeretet és gyűlölet, szimpátia és antipátia legtúl-ságosabb határai közt ingadoz. Honnét aztán a gyakorlati státustudo-mány is tulajdonképpen nem az illetők több vagy kevesebb személyes kapacitásán és több vagy kevesebb viszonyi hatalmán alapszik, hanem sokkal inkább azon, hogy vajjon mennyire szimpatizálnak velük az érintett próféták vagy viszont. Ha szeretik, vagy éppen pajtásági mag-netizmusban vannak velük, akkor istápolják; midőn, ha nem kedvelik, noha ennek oka tán maguk előtt is rejtély és semmi alapja sincs, minden kitelhető módon üldözik is.» (Polit. Progr. 91. l.)

Clousewitz száz évvel ezelőtt a politikumnak harcias alaptermé-szetét helyesen ismeri fel akkor, amikor azt mondja, hogy «a háború semmi egyéb, mint a politika folytatása más eszközökkel». A politika könnyen vezet akár külső háborúra, akár belső, polgárháborúra, mert a veleje úgyis már a barátok és ellenségek csoportosulása, a harc. Csak-hogy politikának hívjuk, amíg szellemi eszközökkel folyik és háborúnak, ha már puskák és ágyúk a küzdelem eszközei. A politika és háború rokon-természetét érzi a köznyelv akkor, amikor 'politikai stratégiáról' szól. A stratégiának pedig végső célja mindig az ellenség megsemmisítése. Hányszor újul fel a politikai életben Achilles és Hektor páros viadala, míg végül az egyik hétszer rohanja körül ellenfelének a harciszekérhez kötött holttestét Trója falai körül! Hányszor parittyázzák a kormány Góliátját az ellenség kis Dávidjai mindaddig, míg le nem terítik!

Cromwellben a politikai harc és a fizikai háború szelleme egyesül: a parlament tagjából egyszerre csak hadvezérré alakul át. A metamor-fózis könnyű, mert mindkét esetben a cél az ellenség megsemmisítése. Mivel ez pusztán politikai eszközzel nem lehetséges, kardot ránt, hogy kiirtsa az ellenséget: a királyt kivégezteti, az íreket és skótokat halom-számra gyilkoltatja, a foglyoknak nem kegyelmez. Ez a módszere a poli-tikában is: a parlamenteket sorban, alighogy összehívja, feloszlatja. Jellemző pénzeinek harcias jelmondata: *Pax quaeritur bello*: a béke útja a háború. Mikor Spanyolország, a politikai és katonai ellenség ellen küldi seregét, a spanyolokról azt mondja, hogy «ez a természetes gond-visedelésszerű ellenség», «a cél: kiirtani» (so make it not to be). *Saint Just* 1794-ben a konventben ilyen politikai programot szerkeszt: «Miben áll egy szabad állam? Mindannak teljes elpusztításában, ami vele szembe-szall». Amikor 1793-ban a jakobinusok arról tanácskoznak, hogyan kellene a forradalmi törvényszéket újraszervezni, *Robespierre* hidegen ezt a véleményét nyilvánította: «Kevésbé van most arról szó, hogy a haza ellenségeit megbüntessük, mint inkább arról, hogy megsemmisítsük». De hasonló politikai tervet szerkeszt a XX. században az *action directe*-elmélet atyja, *Georges Sorel*, aki az «Erőszak Apológiájában» kifejti, hogy a proletariátusnak «a burzsoázia ellen a küzdelmet fényes nappal, minden gyengesség nélkül, az engesztelhetetlen ellenség megsemmisítésének céljával kell vezetni» (Reflexion sur la violence). Ezt a programot valósítja

meg *Lenin*: a politikában az ellenféllel szemben csak egy célt ismer: az elpusztítást. Eszközei: cseka, börtön, kínzás, kivégzés, száműzés. Politikai jelszava: *écraser!* Politikai zenéje: az ellenfél halálhörgése. A világtörténet legnagyobb terroristája, aki a legszélsőbb módon élte ki a politikum mélyén lakozó ellenséges magatartást, melyet benne a személyes bosszúvágy is fokozott. Már pedig a «bosszúállás — mint *Walter Scott* mondja — a legédesebb falat, melyet valaha a pokolban sütöttek». Sok politikus süt a történet tanúsága szerint ilyen *sweetest morselt*.

A politikai ellenségnek elpusztítására törő szenvedély, gyűlölet és bosszúvágy a legszélsőbb módon elemi erővel fakad ki *Kossuthból* 1848 őszén, a horvát-szerb fölkelés idején s rettenetes átokká tarajosodik. A politikai szenvedélyt fölkorbácsoló retorikájának vad erejével tüzel a harcra egyik újságcikkében: «A magyarnak most csak két teendője van. Egyik: fölállani tömegben a haza földjét megszállott ellenség *agyonnyomására*. A másik: emlékezni! Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor oly gyáva, nyomorult nép, melynek neve a világ históriájában ugyanazonossá lesz a szégyen s gyalázat névvel; akkor a magyar oly gyáva, nyomorult nép, mely megfertőztette ősei szent emlékét, melyre maga az örökkévaló Isten azt fogja mondani: *Bánom, hogy teremtettem*; akkor a magyar oly Istentől elátkozott nép, melytől a levegő meg fogja tagadni éltető erejét, melynek kezei alatt a televény búzaföld sivatag-homokká fog változni, melynek közelítésekor kiaszik a szomszéd enyhítő forrás, ki hontalanul bujdosandik a föld hátán, ki hiába kéri az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyerét, kit alamizsna helyett arculcsapand az idegen faj, mely őt saját hazájában vándorkoldussá teendi, kit mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármely gazember; olyanná lesz, mint a bélpoklos, mit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebet uszítják. Hiában forduland a vallás malasztjához, neki nem adand vigasztalást. Isten, kinek teremtési mívét gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit sem ezen a világon, sem a másikon; a leány, kihez szemeit fölemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot, neje utálattal köpend gyáva szemei közé s gyermekének első szava az lesz, hogy apját megátkozza! Borzasztó! borzasztó! De így lesz... Fegyverre tehát, aki férfiú!»

Ily rémesen sötét és groteszk képekkel izgat *Kossuth* a harcra, melyben az otthonmaradt nőknek is részt kell venniök: «Az asszonyok pedig *Veszprém* és *Fejérvár* között ássanak egy irtózatossá sirt, melybe a magyar nevet, magyar becsületet, a magyar nemzetet — vagy ellenségeinket eltemessük; s melyen vagy a magyar név szégyenoszlopa állandó ily felírással: «Igy bünteti Isten a gyávaságot». vagy állandó a szabadság örökzöld fája, melynek lombjai közül Isten szava szóland, mint szólott *Mózeshez* az égő túskebekorból: A hely, amelyen állasz, szent, így jutalmazom a bátorságot! Szabadság, dicsőség, jólét és boldogság a magyarnak!» (*Kossuth Hirlapja*. 1848 szept. 18.)

Bizarr és szörnyű képekben festi le *Kossuth* a magyarra váró

rettenetes jövőt, ha gyáva az ellenséggel szemben, de ösztönösen érzi, hogy attól függ nemzete sorsa, vajjon eléggé tudja-e gyűlölni ellenségét, amely ha nem bukik el, őt fogja kiirtani. A politikai érzék végzetes megfogyatkozásának, sőt teljes kiapadásának jele, ha hiányzik a nemzetből, főképp vezető rétegéből, annak tudata, hogy ki az igazi ellenség, mellyel szembe kell szállania, hacsak maga nem akar elpusztulni. A nagy forradalom előtt a francia nemesség gondtalanul a politikai racionalizmus karjaiba dől, az előkelők szalónjai is visszhangzanak azoktól az eszméktől, amelyek pár év múlva seregestül küldik őket a guillotine alá; az orosz vezető társadalmi réteg fiai és lányai már a mult század hatvanas éveitől kezdve mély rokonszenvet éreznek az anarchista eszmék iránt s az 1917-ik évi forradalom előtt sem volt az orosz intelligenciának képessége arra, hogy felismerje a társadalmat felforgató belső ellenségeit s ezek erejét. Hol volt 1918 őszén nálunk az a *Kossuth*-szabású politikus, aki csalhatatlan ösztönével a nemzet elé tárta volna azt a borzalmas jövőt, amely a cseh, szerb és oláh megszállás nyomán reá vár s olyan ellenállásra izgatta volna, mint *Kossuth* 1848-ban? Azok a magyar tömegek, amelyek négy esztendeig halálmegvető bátorsággal küzdöttek vadidegen, messzeélő nemzetek ellen a lengyel és orosz rónákon, a flandriai mezőkön, a doberdói sziklákon s az Isonzó partján, teljesen elvesztették politikai ösztönüket, amikor közvetlenül hazájuk határát kellett volna védeniök a szomszédos, nem is harcoló, de csak belopódzó ellenséges népekkel szemben. A műveltebb magyar társadalmi rétegnek sem volt természetes politikai ösztöne annak megérzésére, hogy a belső forradalmi elemek micsoda végzetes ellenségek, miképp döntik egy új Mohácsba s ütik fejbe a kommunizmus vörös kalapácsával.

Az aggresszív államférfi típusa.

Nunc ad fortissimum typum! Egyes embereknek állandó velükszületett hajlamuk van a gyűlölködéésre, irigységre, kritikára, civakodásra, élesnyelvűségre, bármi is a foglalkozásuk s bármilyen társadalmi környezetben élnek. Az ilyen lelkeknek a politikai élet különösen alkalmas éghajlat és talaj, hogy aggresszív hajlamaik mérges virágai teljes pompájukban kifejlődjenek. Az állandóan támadó hangulat magában véve még nem teszi eleve rosszindulatúvá az aggresszív típust: lehetséges, hogy éppen az erkölcsi eszmények szolgálatában, az erkölcsi megújulás érdekében, szúrós és mindig támadásra kész. Az ellenfelet csak azért akarja megsemmisíteni vagy ártalmatlanná tenni, hogy tovább ne ronthassa meg a társadalmi és politikai életet. Célja pozitív, csak eszköze negatív. Az értékfelfogás játszik itt főszerepet: az aggresszív típus vagy a személynek, mint ilyennek, értékét tagadja («személyeskedik») s ez a rosszabbik eset; vagy pedig az értékellenest támadja a személyben, ezt akarja belőle kiirtani s helyes értékhordozóvá javítani s ez a jobbik eset.

Ahogy a szeretet vak, akképp a gyűlölet és rosszakarát is: az, aki

szere, a szeretett lénynek csak a jó oldalát látja s az, aki gyűlöl, a gyűlölt lélekben mindent értéktelennek, sőt értékellenesnek, rossznak ismer föl. Állandóan összetéveszti az értéket és az értéket jól-rosszul megtestesítő személyt. Így a gyűlölet, a túlzó kritikai szellem, a rosszindulat egyoldalúvá és igazságtalanná válik azzal a személlyel s tárggyal szemben, amelyre irányul. Sőt szélső esetben, amire a politika sok példát mutat, az agresszív hajlamú egyén gyűlöletét és támadó hangulatát átsugározza és beleve-títi az egész világba és életbe, amely körülveszi. Két pólus körül kering az ilyen merőben agresszív lelki alkatú ember világa: én-je és az ellenség körül. Mindent, ami nem én-jéhez tartozik, már eleve ellenségnek érez. A világ és ember az ő számára csak azért van, hogy támadható legyen: tárgyul szolgáljon maró, démonikus hajlamainak. Ez a Sátán világa: úgy, ahogy *Milton* Elveszett Paradicsomában a Pandaemonium-ban az ördögök, ő is csak a sötétben *sub specie mali* tud látni.

A politikai szatanizmusnak ilyen alakja természetesen az állandóan ellenséges érzületű, agresszív típusnak csak a legszélsőbb, kiélezett formája. A politika vadonjának erymonthosi vadkanai többé-kevésbé szelidebb indulatúak. A leterítés, a megsemmisítés helyett a legtöbb agresszív politikus megelégszik a kritikának sebet ejtő karmolásával. Abban éli ki támadó indulatát, hogy minden javaslatot élesen bírál, ellenez, cáfol és gátol. Nem az eredmény fontos előtte, hanem maga a támadás, a harc, a bírálat, a polémia, az ellenfél ingerlése, melybe beleviszi egész vitalitását, elmeélet, szellemi fegyvertárát. Logikai és esztétikai gyönyör neki az ellenfélre ütést mérni, szűrni-vágni, égetni, a sebekre sót szórni. A született, szinte hivatásból agresszív politikusnak becsvágya: mindennap beverni egy-két politikai ablakot: hadd csörmpölgjön s a figyelmet magára vonja. Feje élő-mozgó aktaszekrény, melyben politikai ellenfeleinek összes elkövetett és el nem követett bűneit, chronique scandaleuse-ait, egymásnak ellenmondó nyilatkozatait pontosan megörökítő iratok gondosan rendbeszedve találhatók. Csodálatosan tartós emlékezte, amely csak a másokra kellemetlen emléképek szellemi gyűjtőhelye, rögtön azt az aktát rántja elő, amelyik az ellenfelet legfájóbban sebzí, ha ugyan le nem teríti. Támadása közben a szigorú *Cato* tógáját ölti magára: elkeseredett, szinte szadisztikus moralista, aki folyton figyelmeztet, fenyeget, támad, javít; mint valami gépfegyver kattog folytonos erkölcsi explozióiban a romlottság ellen — s végül, mint *Cato*, ő is megtanul görögül.

Az agresszív lelkialkatú politikus a született, mindig ellenzéki, negatív embertípus: mintegy állandóan meg van szállva a tagadás szellemétől. Szinte automatikusan mindennel szemben csak aggodalma, kritikája van. «A kormány okait — mondja —, amelyek erre a lépésre indították, nem ismerem, de eleve helytelenítem.» A diabolikus politikai harcosnak egyéniségéből és hangszereléséből hiányzanak a középső hangok: mindig a legmagasabb hangrégióban sívít. Csakis az ellenzéki kisebbséghez tud tartozni, amelynek harca mindig elkeseredettebb és

hevesebb. Ennek pszichológiai alapja az a hite, hogy minél kevesebb ember van vele egy nézetben, annál valószínűbb, hogy neki van igaza: a többség vak és lomhagondolkodású vagy korrupt és gonosz. A kicsiny vallási szekták a legdogmatikusabbak a maguk igazságában: rajongók gyülekezetei. Hasonlóképpen a politikában az ellenzéki kis frakciók a legfanatikusabbak: csupa csalódott, elkeseredett, a kákán is csomót kereső, a ressentimenttől tüzelt agresszív emberekből állnak. Az ilyen ellenzéki pártok élére rendszeresen nem az kerül, akinek mélyebb belátása, komoly alkotó vezéri talentuma van, hanem az értelmi szempontból jóval kisebb fajsúlyú és kulturájú, de harcos, támadó természet, aki kiméletlenül, az indulatok elemi erejével és a legnagyobb rohamozó zajjal forgatja a fegyvereket. Rendszerint csak addig vezérkedik, amíg harcolhat. Ha elül a küzdelem zaja s pártja hatalomra jut, akkor már az alkotómunkához hiányzanak vezetőképeségei s más veszi át a vezéri pálcát. Ekkor azonban a negatívnak született politikai természet, sértett hiúságból is, új ellenzéki csoportot alkot, ahol megint kiélheti ellenmondó és agresszív hajlamát. Mint harcos politikus továbbra is valami téren a «szabadságért» küzd, de úgy, hogy a mások szabadságát támadja s korlátozni iparkodik. Az ilyen pusztá ellenzékiiség, örökös terméketlen harc nincsen inyére az alkotnivágyó államférfinak, ha mindjárt maga is erősen kritikai s ellenzéki természet. «Kérem — mondja *Széchenyi* —, ily könnyű szerrel, melyhez képest az, kinek jól pereg nyelve, ki merész és jó vastagokat találván ki, minden kormányt ellenez, vagy ha ilyest nem bír, legalább gyanúsítani törekszik, a közvéleményben már jóreményű fiatal, sőt nemzeti hősként fényledez, ugyan kérem, ily felette könnyű szerrel azt gondoljuk, annyira aggasztó bonyodalmból kiemelkedhetik hazánk?» (Polit. Progr. 18. l.)

Vegyük most szemügyre az agresszív politikust, aki ráviharozza dühét ellenfelére, mert megsértette. Önkénytelenül támadó állásba helyezkedik, hangja élesen metsző, sokszor rekedt, taglejtése heves és gyorsanlűktető, lélekzete ziháló, szája körül keserű vonás, szűrős a szeme, mint egy prédára les, homlokán erei kidagadnak, arca elvörösödik, keze ökölbe szorul. Egész megjelenése megfélemlítő. Kitűnően ábrázolja az agresszív politikusokat *H. Daumier*, a nagy francia rajzoló «A képviselők» című szépiarajzán. A képviselők legfőbb támadószerve a száj, melynek hangereje a támadás fokával arányos, ezért a művész a szájat erősen túlozza. Hogy az indulatoknak ösztönös, brutális erejét jellemzően szemléltesse, alakjainak állatszerű jelleget kölcsönöz: a baloldali széles fej mint egy dühös béka kuruttyol, a jobboldali ösztövérábrázat mint valami felingerelt keselyű hevesen víjog, a hátuk mögött ugrásra kész harcos honatya mint feldühödt buldogg ugat. A rohamozó modort jellemzően fejezi ki a vonalak merevsége és sarkos volta: a kemény vonalak mintha maguk is szűrnének és karcolnának. Az előharcosokat a többi képviselők kiabáló kara kíséri.

A harcostermészetű politikus abban is kéjeleg, hogy zordnak akar

látszani. Ha lefestik vagy lefényképezik, komor képet ölt, az igazságért kérlelhetetlenül küzdő ember felsőbbségének érzését iparkodik kelteni: kemény, szigorú, engesztelhetetlen. *Cromwell* festőjét erősen megkorholta, mert nem elég zordnak ábrázolta: arcképéről hiányoztak sebhelyei és szemölcssei. A diktátorok sohasem ábrázoltatják nyájas és vidám embernek magukat.

Az agresszív politikai típus szemléltetésének feladata voltaképp azonos a politika történetének megírásával. Itt csak olyan néhány államférfiú vulkánikus egyéniségét emelem ki, akikben a támadó politikus lelkijegyei összesűrítve jelentkeznek.

Nagy Frigyes minden ízében a harc embere: nemcsak a politikában és a csatamezőn, hanem az irodalomban: ódáiban, röpirataiban, leveleiben a legmaróbb szarkazmus képviselője. Az *id. Pitt*nek támadó ereje és csúfolódó hajlama félelmetes volt. Soha angol szónoktól annyira nem rettegtek, mint tőle. Azon ritka politikusok közé tartozott, aki megengedhette magának, hogy ellenségei előtt szóljon, nem törődve azzal, hogy ezek később mit mondanak. Kevés embert gyűlöltek és szerettek annyira, mint *O'Connell*t, a rettenthetetlen ír parlamenti harcost. Az egész angol parlament összefog ellene s ő kis csoportja élén évtizedekig vívja a legrettenetesebb küzdelmet. Szüntelenül a legvadabb támadást intézi ellenfelei ellen: utólérhetetlen volt a nyelv hatalmában, a szellemességben s a villámgyors lecsapásban. Harci dühe a durvaságban alig ismert határt: *Wellington*t «félbemaradt káplár»-nak (a stunted corporal) címezgeti; egy másik ellenfele «a nagy hazudozó» (a mighty big liar), «egy töredelemnélküli tolvaj egyenes leszármazottja» (a lineal descendant of the impenitent thief), egy harmadik ellensége «nemes bohóc» (a titled buffoon), «dölyfős kuvasz» (a contumelious cur), «skorpió», «disznó» stb. Éktelen haragra gerjelt, amikor őt a fiatal, radikálisból hirtelen konzervatívra vedlett *Disraeli* megtámadta. Az ír néptribun így adta vissza a kölcsönt egy dublini népgyűlésen: «Ha a zsidók Isten választott népe is voltak, volt köztük hitetlen is és ezek egyikétől származhatik ez a fiatalember. Ugyanolyan a jelleme, mint annak a gonosz latornak, aki a keresztfán halt meg s akinek alighanem *Disraeli* volt a neve. Azt hiszem, ha közelebbről megvizsgálónk *Disraeli* családfáját, rájutnánk, hogy ez az ember egyenes leszármazottja annak a «magas» állású embernek, kit említettem». (Maurois: *Disraeli* élete. 86. l.) De bármily heves volt is *O'Connell*, minden agitációjában mindig az alkotmányos keretek közt maradt s okossága óva intette az íreket a fegyveres lázadástól. Függetlenségét minden oldalról megőrizte. Egész politikai mozgalmát az írek katolicizmusára építette, de függetlenségére büszke ellenzéki szelleme Rómától sem engedte magát befolyásolni a politikában: «Római katolikusok vagyunk, de nem Róma szolgái. Annyi teológiát Rómától, amennyi tetszik, de semmi politikát!» (As much theology as you please from Rome, but no politics.)

Az agresszív politikus félelmetes fegyvere a satíra, a biztos kéztől

mesteri ügyességgel kilőtt nyíl, amely az ellenfél leginkább sebezhető pontjába talál s nevetségesség porondjára teríti le. Ennek alig volt valaha nagyobb mestere, mint *Disraeli*, amikor pártjának vezérét, *Peel* miniszterelnököt halálra sebezte. *Peel* jó barátságban élt a nagy *Canning*-gel, akit azonban 1827-ben cserbenhagyott s az ellenzék élére állt. Nemes és nemtelen fegyverekkel harcolt *Canning* ellen, akinek ez kétségkívül elősegítette korai halálát. *Disraeli* 1845-ben kérdőre vonta *Peel*t a parlamentben azért, hogy az angol külügyminiszter az olasz forradalmárnak, *Mazzinin*ek leveleit a levéltitok megsértésével felbonttatta. *Peel*, akinek állását *Disraeli* titokban már régen fúrta, illetlennek minősítette azt, hogy a saját pártjabeli, tehát barátának hitt politikus támadja őt. S nagy pátozzsal idézte *Canning*nek egy versét, amelyben arra kéri Istent, őrizze meg barátaitól :

Save, save, oh save me from the candid friend !

Disraeli finom, de megsemmisítő iróniával célzott válaszában *Peel*nek *Canning*gel szemben tanusított baráti hűtlenségére : «Ha az igen tiszteletreméltó gentleman néha illőnek találja híveit szigorúan megfeddeni — talán meg is érdemeljük ezt, — én vagyok az első, aki kész hátát a korbács alá hajlítani ; de ha az i. t. gentleman szemrehányások helyett mindig csak idézeteket használna, biztos lehet benne, hogy ezek még jobb fegyverei lennének. Olyan fegyver ez, melyet ő mindig mesteri kézzel forgat ; s ha ő prózában vagy versben valamely tekintélyre hivatkozik, biztos a sikerről, részint azért, mert ritkán idéz olyan passzust, amely előbb már ne találkozott volna a parlament tetszésével, részint és különösen azért, mert idézetei oly találók. Az i. t. gentleman nagyon jól tudja, mit jelent a vitába beledobott nagy név s milyen rendkívüli és felvillanyozó lehet ennek hatása. Ő sohasem hivatkozik olyan íróra, aki nem nagy és ritkán olyanra, aki nem kedvelt, — hanem mindig olyanokra, mint például *Canning*. Olyan név ez, amely — meg vagyok győződve — sohasem említhető e Házban a kedélyek megindultsága nélkül. Mindnyájan bámuljuk az ő lángeszét, mindnyájan fájlaljuk korai halálát és mindnyájan rokonszenvezünk vele büszke harcában a fennkölt előítélet és fölényes középszerűség, irigy ellenségek és «őszinte barátok» ellen. Az i. t. gentleman biztosra veheti, hogy az ilyen tekintélytől vett idézet mindig hatásos lesz, — néhány sor, pl. a barátságról, *Canning*től, megírva és az i. t. gentlemantól idézve. Tárgy, költő, szónok : milyen szerencsés kombináció ! Ennek hatása egy parlamenti tárgyalás folyamán szükségképpen kell, hogy lenyűgöző legyen és én meg vagyok győződve, hogy — ha az idézet hozzám lenne intézve — nem tehetnék mást, mint szerencsét kívánnék az i. t. gentlemannek nemcsak kitűnő emlékezőtehetségéhez, hanem bátor lelkiismeretéhez is». (Brandes : Lord Beaconsfield. 139. l.) *Disraeli* a legkomolyabb képpel mondta ezeket a saját pártvezérét kivégző ironikus és bosszúsugallta szavakat, közben az egész Ház, a konzervatív párttal együtt, kacagott.

Gladstone, a forróvérű skót nem becsülte *Disraeli* jellemét éppen a *Peel*-el szemben tanusított viselkedése miatt. De, noha évtizedekig az angol politikai élet ennek a két harcos egyéniségnek párviadala volt, *Gladstone* sohasem merete vetélytársa személyét támadni, bármennyi alkalma lett volna is erre, mert félt a parlament e biztoskezü keleti késdobójának mesterien hajított szatirikus pengéjétől. Annál vadabbul támadta minden tisztelet nélkül *Salisbury* személyét. Amikor 1864-ben *Palmerston* megbukott, a legerősebb ember a liberális pártban a féktelen indulatú *Gladstone* volt. De a közvélemény jórésze azt hánytorgatta, hogy a bős *Gladstone* miniszterelnöksége lehetetlen: túlságosan ingerlékeny, örökösen impulzív, nincsen tapintata, szerelmes a maga eszméibe s erőszakolja őket, teljesen járatlan a lelki bánásmód és ki-egyenlítés művészetében, hevességével tönkre fogja tenni a pártot, nem fogja tudni vezetni a képviselőházat. S mi történt? Ez a féktelen temperamentumú ember a hatalom birtokában meghiggadt, tapintatos és óvatos lett. Amikor huszonötéves pártkormányzata után — írja *Bryce* — elérkezett az idő, hogy az agg *Gladstone* visszavonuljon, súlyos kérdés volt, vajjon mikép lehet összetartani a liberális pártot az ő nagyszerű vezérlete nélkül.

Bismarck a legharciasabb államférfiak egyike, akinek lobogó temperamentumát, támadó és szatirikus természetét az ész, ha szükség volt rá, mindig fékezte. Nagyobb súlyú politikai szerepe már a küzdelem hivatásában fogan. Amikor 1862-ben *Vilmos* király már a lemondás gondolatával foglalkozik, *Bismarck*-ot ajánlják neki vezető miniszternek. A király azonban attól fél, hogy *Bismarck* féktelen harci kedvével mindent majd fejetetejére állít. Magához hivatja. Megkérdezi tőle, vajjon hajlandó-e az országgyűlés többsége ellenére is a hadsereg újjászervezése mellett kitartani? *Bismarck* habozás nélkül igennel felel. Most teljeseedik be hivatása: kész a várva várt küzdelemre. S a harcot aztán keményen állja is: ellenfeleit félelmetesen gyűlöli és támadja. Nincs igaza — mondja — *Goethé*-nek, aki szerint a szeretet szépíti meg az életet; a gyűlölet ugyanezt a szolgálatot teszi: «nekem nélkülözhetetlen a szeretet számára feleségem, a gyűlölet számára — *Windthorst*». Akit *Bismarck* gyűölt, mindörökre gyűlölte: nem tudott, legfeljebb csak látszatra, kibékülni. Maga is érezte, hogy a gyűlölet nagy gyengeség, mely elhomályosítja az ítéletet és megbénítja az állam nyugodt kormányzását. Ezért írja 1874-ben *Vilmos* császárnak: «A harag és a gyűlölet a politikában rossz tanácsadók, kérem az Istent alázatosságért és békülékenységért». Mint az agresszív típus jellemző képviselője sokszor gerjedt féktelen haragra, amelynek hevében egy-egy tárgyat, amely kezeügyébe akadt, ödsszetört. «Mit csinál, ha haragszik?» — kérdezte egyszer *Beust*-tól. «Nem gondolja, hogy nagy megkönnyebbülés valamely tárgyat összetörni?» Ez persze nála nemcsak a haragos feszültségnek cselekvésben való levezetése, hanem az ellenség elpusztításának szimbóluma is volt. Egyébként a harcban gyakran alkalmazta az ellen-

fél megvetésének szimbolikus eszközét is. Még fiatal képviselő korában, amikor egyszer az ellenzék pfuj-kiáltása nem engedte szóhoz jutni, a szónoki emelvényen egyszerűen az üvöltő ellenzéknek hátat fordított s nyugodtan ujságot kezdett olvasni. Agg korában is kiméretlen harcos marad. Mikor nyugalomba kénytelen vonulni, akkor sem tud nyugodni: agresszív természetét akkor is ki kell élnie. Cikket ír a *Hamburger Nachrichten*-be, melyekben élesen támadja az új kormányzatot. Ezen sokan megbotránkoznak. «Az, aki azt akarja — felelte *Bismarck* — hogy hallgassak s mindent tovahaladni engedjek fejem fölött, nem barátom . . . Jogom van védeni magamat, ha megtámadnak és kötelességem véleményemet kimondani, ha látom, hogy a hatalom mostani birtokosai téves úton járnak. Hát engedjem, hogy szájkosarat rakjanak rám? Majdnem harminc esztendeig tűrhetően vittem az ügyeket s némi tapasztalatot gyűjtöttem. Nem szabad most ezeket értékesítenem a birodalom érdekében?» Az agg harcos kancellár-utódját, *Caprivi* tábornokot sértő nyilatkozata miatt párbajra akarja kihívni: «Még mindig erős a kezem» jelentette ki hetykén.

A harcos politikusnak született ember olyan, mint az oroszlan: természetes bátorsága és harci készsége van; a véres küzdelem nála magától értetődő viselkedés és nem színészi póz, olyan funkció, mint az, hogy eszik és alszik. Ilyen kiméretlen szörnyű harcos természet, egyben hatalmas tetterő *Gambetta* 1870-ben. Jelszava: «háború a végsőkig!» A bosszúvágy és gyűlölet megtestesülése. A bordeauxi nemzetgyűlésen vad dühvel harcol a bismarcki béke ellen. És ez a harcos egyéniség, aki a barrikádokon, a viharban, a veszedelmek közepett volt elemében; aki az engesztelhetetlenek, *les irréconçilliables*, csoportjának volt a feje; aki örökkön a szabadságért, népjogokért verekedett: lényegében hatalmi természet, demokrata deszpota, a *tőle* megszábott rend és tekintély imperatora volt, aki mindenkit ellenségének érzett, ak imás nézetten mert lenni, mint ő. Diktátor-jellem, ugyanabból a fajtából, mint *Clemenceau*.

A vérbeli agresszív politikus senkitől sem fél, de mindenki fél tőle. A támadást sportszerűen űzi: gyönyörködik a saját erejének gyakorlásában és mutogatásában. *Clemenceau* évtizedeken át terrorizálja a francia parlamentet: mindenkit gyűlöl és támad s mindenki gyűlöli és féli. Tucát kabinetet buktat meg, sokszor teljesen igazságtalanul s hamis gyanúsítások alapján. Haláláig tipikus példája a negatív, örökké rohamozó, félelmetesen támadó és bíráló politikusnak. Vérengző *tigris*, ki folyton prédára les. Annnyira hozzá tapadt az egész világ közvéleményében *Clemenceau* nevéhez a tigris-jelző, hogy amikor az oxfordi egyetem a háború után díszdoktorrá avatta, diplomájában *Tiger Gallicus* névvel tiszteli meg. A tagadás megtestesült szelleme. Hosszú politikai pályája alatt csak miniszterelnök volt, egy miniszterelnök sem merte bevenni kabinetjébe, kivéve 1906-ban, amikor pár hónapi belügyministersége alatt magához ragadta a hatalmat s ő lett a kabinet feje. Ez az állása

azonban untatta, nem harcos természetének való volt, szinte kész-akarva engedte magát egy jelentéktelen flottakérdésben megbuktatni, egészen váratlanul, mintegy kiszámítva a pillanatot, amikor az őt támogató többség jórésze éppen távol volt. *Max Nordau* mondja, hogy *Clemenceau* annyira hozzászókkott ahhoz, hogy minisztereket buktasson, hogy végül magát is megbuktatta, mivel senki más nem állott vele szemben. Így megint szabad ember lett, aki korlátlanul kiélheti agresszív hajlamait. Csak kalapács akart mindig lenni, sohasem üllő. Mindenkit gyűlölt, aki hatalmon volt, még magát is : szemében minden miniszter eleve ostoba és gonoszszándékú egoista. Nem szeretett senkit, de őt sem szerette senki. Talán elpirult volna, ha valaki azt mondta volna neki, hogy szereti. Végesvégig jakobinus patrióta volt a *Robespierre* típusából.

A háború alatt tüzes hazafisága a leghevesebben támadja a kormányokat, hogy langyosak és hanyagok ; tábornokaik tehetségtelenek és gyávák ; az ellenség le fogja verni őket s jön a rettenetes katasztrófa, amilyent ő már 1870—1-ben egyszer átélt. Kiméletlen offenzívájának hatása alatt a sorban bukó kormányok be akarják venni a kabinetbe, hogy legyen *Union Sacrée*, viselje ő is a felelősséget. De *Clemenceau* ellenzéki természete továbbra is csak bíráló és támadó akar maradni. Azonban ennek a heves politikai cenzornak *L'Homme Libre* ujságját az állam cenzora kénytelen sokszor bírálni és cikkeit törölni. Ekkor a *Szabad Ember* átalakul *Láncokba Vert Ember*-ré, *L'Homme Enchaîné*-vé. Mikor már minden recseg-ropog, az agyonsanyargatott nemzet szenvedési kapacitása kimerülni s a békevágy felülkerekedni látszik, 1917-ben *Clemenceau* átveszi az uralmat. A «Szabad Ember» most kegyetlen diktátor, aki a defetisták ellen rémuralmat gyakorol, sereg embert kivégeztet és bebörtönöz. Bámulatos ennek az aggastyánnak cselekvő energiája. Bele tudja sugalmazni a kifáradt nemzetbe a maga elszánt határozottságát. Harcos természete most igazán elemében van : *Je fais la guerre* — kiáltja szüntelenül. Koncentrálni tudja a nemzet erejét a végső megfeszítésig. Megteremti az entente-seregek főparancsnokságának egységét, kiirtja a defetizmust, hozza az amerikai seregeket — és győz.

Clemenceau-nak nagy életküzdelmében *Demosthenes* a politikai eszménye. Könyvet is ír róla, amelyben a rémesen támadó filippikák szerzőjének alakjában magamagát ismeri fel s idealizálja. *Demosthenes* kiméletlenül ostorozta korának görög defetistáit, akiknek gyenge akaratára reménytelennek tartotta a küzdelmet a makedónok ellen s már előre paktált velük. *Clemenceau* az Akropolis tövében, a Parthenon szomszédságában, a Hymettos hegyén, mindenütt a görög rögtönítélő bíróságot látja, úgy, ahogy otthon Franciaország minden zugában. *Demosthenes* összezúzni akarta a gyengéket, a harcban fáradtakat : ez a nagy ember, az Erő. *Clemenceau* magát francia *Demosthenes*-nek érzi : ő is körülbelül négyezer franciát ítéltetett el. Az agg *Clemenceaut* csak a gyűlölet tartotta életben. Az ellenségek számára diktált karthágói békét

személyes bosszúművének érezte, amelybe feneketlen gyűlöletének egész láváját beleömlesztette. Ez a gyűlölet maga alá gyűrte a béke-Messiást, Wilsont is, akinek elméleti pátosza a bárány szelíd bégetése volt a népet szétmarcangoló tigris ugrásával szemben.

Az agresszív típusú államférfiből a gyűlölet kiöl minden fogékony-ságot a minden embert erkölcsileg kötelező humanitás iránt. Amikor az entente élelmezésének szervezője és feje, *Hoover* a fegyverszünet alatt élelmezni akarja a teljesen kiéhezett Németországot, *Clemenceau* a leghevesebben ellenáll a tervnek: hadd pusztuljon el Németország asszonyaival és csecsemőivel együtt. Hogyan fogja Németország aranyban fizetni a hadisarcot, ha most a fegyverszünet alatt aranyát élelmiszerekre fogja költeni? *Hoover* hiába magyarázza neki, hogy nem lehet a tehenet fejni is és ugyanakkor meghaladni is. De *Clemenceau* és a francia katonai párt tovább is blokádnál akarja tartani a németeket, hogy bármilyen békefeltételeket kénytelen legyen aláírni. *Hoover*-nek, a queckernek humanitás-érzése azonban nem nyugodott, az angol és az amerikai legfőbb vezetőséget tovább ostromolta: figyelmeztette őket arra az erkölcstelenségre, amellyel a társult hatalmak a történelemben magukat örökre beszennyezik. Miképp tudjon dolgozni a német nép, hogy jóvátételt fizessen, ha nem eszik? Az éhség és kétségbeesés Németországot orosz példára a kommunizmus karjaiba kergeti s ennek a fertőzésnek Franciaország és Anglia sem fog tudni ellenállni. *Hoover* érvelése előtt az angol, olasz és amerikai delegátusok emberi érzése meghajolt. Végre *Clemenceau* gyűlölete is a legnagyobb nyomásra és fenyegetésre kénytelen volt engedni. «Azok a módszerek — írta *Hoover* 1919 februárjában az amerikai delegációnak — melyeket az élelmiszerblokádnál alkalmaz, egyáltalán erkölcstelének . . . Az az érzésem, hogy mi nem egyeztethetjük össze nemzeti becsületünkkel, és méltóságunkkal, hogy ezt tovább nézzük . . . szeretném a békekonferenciát a szörnyű következményekre figyelmeztetni, melyeket Európa társadalmi rendszerének teljes összeomlása vonhat maga után». (Irwin: H. Hoover. 200. l.) *Clemenceau* vak gyűlölete, ha szabadjára engedik, ezt is megkockáztatta volna.

A diktátorok, amilyen *Cromwell*, *Clemenceau*, *Kemal*, *Pilzudski*, az agresszív típus hajlamait kiélve jutnak feltétlen hatalmukhoz. Így *Mussolini* is. Egész életében támadó, mindent kockáztató, harcias szellem, aki jelszavát *Nietzsché*-től kölcsönzi: *Lebe gefährlich*. Szereti emlegetni, hogy az életet dramatizálni, harccal mozgalmassá kell tenni. Már fiatalon így ír: «A csata vége másodrangú kérdés. A jutalom számunkra magában a harcban rejlik, a győzelem nélkül is». Nemrégiben azt kérdezték tőle, vajjon ragaszkodik-e még ma is ehhez a fiatalos költői gondolathoz? «Hogyne — felelte — sőt ismét a fasiszta filozófia magjánál vagyunk. Amikor nemrégiben egy finn filozófus arra kért, mondjam meg neki egy mondatban a fasiszmus lényegét, ezt jelentettem ki németül: «Wir sind gegen das bequeme Leben». (Gespräche. 196. l.) Sokszor idézik *Bismarck* szavát: «Ma éjjel nem aludtam. Egész éjtszaka

gyűlöltem». *Mussolini* azt mondja, hogy ő is a *Bismarck* fajtájából való, de bámulja *Caesart*, aki nem tudott gyűlölni: amikor ellenségének, *Pompejus*-nak fejét akarták elébe hozni, ezt nem engedte, ellenben nagy-szerű temetési ünnepet rendezett számára». (U. o. 216.)

Hová fajulhat a politikai gyűlölet és harc, annak keserűen jellemző példája *Széchenyi* és *Kossuth* egyre hevesebb párviadala. Hangjuknak harcias, majd durva és sértő ereje egyre növekszik, úgy, ahogy *Széchenyi* *Kossuth*-ban mindinkább az országot rombadöntő izgatót látja. A Politikai Programtörvényekben ki akarja mutatni, hogy *Kossuth*-ból hiányzik minden komoly államférfiúi vonás: csak szóvirágos néptribun. Politikai messiásnak hiszi magát, pedig státusbölcsesség helyett csak fantáziával és önhittséggel van telve. *Kossuth* egy második Dózsa György, egy új Hora és Gloska-féle szörnyűség szítója, akit húsra kell tenni. De *Kossuth* sem marad adós *Széchenyi*-nek a hang agresszív ereje dolgában: *Széchenyi* támadását «oligarchikus dölyffel s keserű epével saturált betyáros gorombaságnak» bélyegzi (pár évvel azelőtt ő nevezte el *Széchenyit* a «legnagyobb magyarnak») s harag és bosszúság helyett, úgy-mond, «csak szánni tudom őt — a beteget, fény és bőség örömeiben kedélyzavart szegény boldogtalant». (*Kossuth* e válaszát a cenzura nem engedte kiadni. L. Gr. *Széchenyi* István Összes Munkái. VI. köt. 1930. 834. l.) Ha két ilyen, a kultúra magas fokán álló kiváló szellem, mint *Széchenyi* és *Kossuth* a politikai küzdelem hevében megfelelnek az emberi személy méltóságáról és tiszteletéről, a *Seneca* szaváról: *homo res sacra homini*: akkor mit várhatunk a vad ösztönös politikusok harci stílusától, akik egyszeriben átsapnak az ellenféllel szemben a *homo homini lupus* állati cinizmusába, a létért való küzdelem farkas-filozófiájába?

Az agresszív típusnak különféle árnyalatai jól megfigyelhetők a nagy parlamenti vitatkozók debatteri módszerében és szellemében. Az egyik típus a harcban elsősorban a *logika* hideg kardpengéjét használja fegyverül. Ennek képviselője *Szilágyi Dezső*. Félelmetes szóbirkózó: szellemének a vita olyan életeleme, mint testének a vívógyakorlat. Politikai arcképének legjellemzőbb vonása a rögtönzött polémia: ennek is nem deklamáló pátosza, hanem logikai élessége. Szava, mint a kardpenge szikrázott. Nem meggyőzni, de *legyőzni* akart. Volt bátorsága gyűlölni és bírálni, szúrni és vágni, mert hitt esze logikai erejében és nyelve hatalmában. A *logika* *Szilágyi* nyelvén átváltozott immanens tárgyi szatirává. Mint igazi debatter *Szilágyi* nemcsak magában ragyogott, de másokat is provokált, hogy ragyogjanak.

Az agresszív típus másik árnyalata a *lírai*: nem tárgyi-logikai érvekkel zúzza össze ellenfelét, hanem az indulat belső tüzével, mely a hallgatóságra is önkényt átragad, szellemes és színes képeivel és hasonlataival, amelyeket azonban a szilaj harag és gyűlölet sokszor szer-telelné és groteszkké alakít. Nem az éssen, de a szíven keresztül szúrja le ellenfelét. Ilyen volt *Ugron Gábor* harcias egyénisége. Lobogó szen-

vedélye mindig az ellenzék támadó frontjába állította: a huszáros, rohamozó modor volt igazi életformája és szónoki étosza. A szabadságért küzdött, de más akaratot nem ismert az övéen kívül. Parancsoló egyénisége értette is a módját annak, hogy akaratának feltétlenül engedelmesséjének azok, akiket barátjai közé számított. S viszont mint ellenséget gyűlölte és támadta azokat, akik mást akartak, mint ő. Mindig támadásra kész természetét még híveivel szemben is kiélte: úgy bánt barátaival is, mint káplár a bakákkal — mondotta róla *Bartha Miklós*. Heves véralkata mindig harcra tüzelte: az 1870—71-ik évi francia-porosz háborúban ott küzdött a franciák oldalán *Garibaldi* vezérlete alatt az idegenek légiójában s végigélte a párizsi kommün borzalmait. Amikor meg pár év múlva a török-orosz háború kiütött, szertelen fantáziája és harci vágya azt a vakmerő tervet szötte ki, hogy a székelyekből toborzott sereggel betör Romániába, az orosz sereg hátába kerül, meglepetésszerűen elvágja az oroszokat hadtápvonalalaikból s így a törököt diadalra segíti. A *Disraeli* elnöklete alatt álló oroszellenes angol kormány a «székely puccsot» fegyverrel és pénzzel támogatta. A vakmerő vállalkozás nem sikerült: a tervet elárulták, a székelyek Rabonbánja kénytelen volt Olaszországba menekülni. Az egész terv *Ugron* nyughatatlan harci kedvének és forró képzeletének történeti dokumentumává törpült.

* * *

«Az, amire az élet megtanított — mondja *Jaurès* — nem a szocializmus eszméje, hanem az a követelmény, hogy ezért az eszméért *harcolni* kell.» Ez a politikai élet lényege és értelme: küzdelem eszmékért s az eszmék érdekében a hatalomért. Óhatatlan azonban, hogy ebbe a küzdelembe az emberi ösztönök és szenvedélyek: a becsvágy és a hatalomvágy, az irigység és féltékenység, a hiúság és a büszkeség, a káröröm s az ellenfél letiprásának gyönyöre a politikusok hidegebb vagy melegebb lelki alkatahoz mérten bele ne vegyüljön. Ebbe a politikai küzdelembe nem a csendes, szelíd, hanem legkönnyebben mindig a könnyen hevülő, agresszív típusú emberek vetik bele magukat. Az ő féket kevésbé ismerő lelki természetük a főoka annak, hogy

egymást gyűlölvé marják, kiket egy fal
kőrít, külellentől egy árok véd meg.

... l'un l'altro si rode,
di quei che un muro ed una fossa serra.

Dante: Purg. VI. 83—4.

Kornis Gyula.

(Vége.)